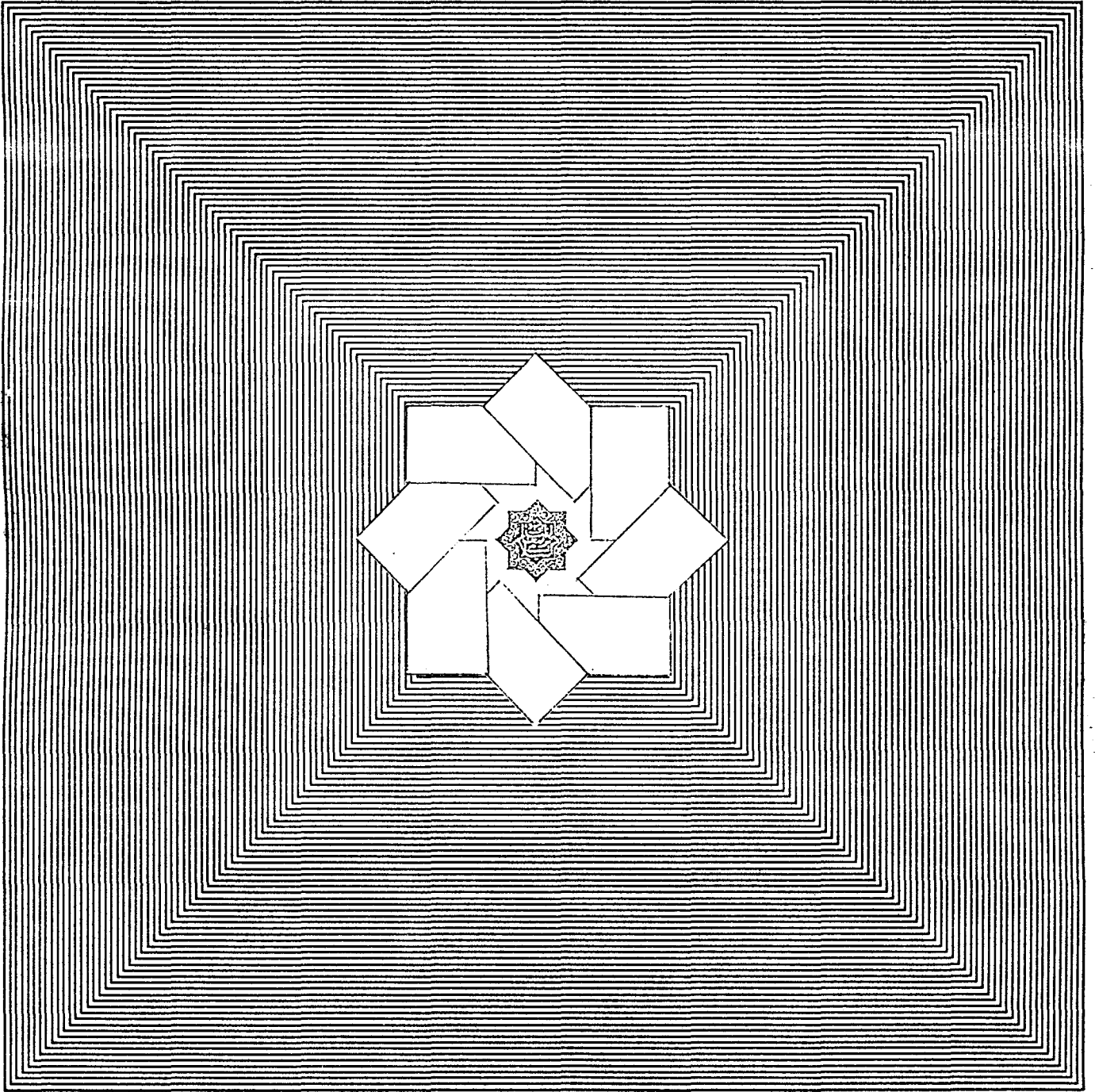

دفتر معرفت

آذرماه ۱۳۷۲ / سال دوم / شماره ۹

ماهنامه داخلی بنیاد دایرةالمعارف اسلامی

گزارش سفر

روز چهارشنبه سوّم آذرماه، آقایان مهندس میرسلیم، دکتر اجتهادی، دکتر طباطبایی، مهندس باقری و مهندس طارمی در تالار اجتماعات حضور بهم رساندند و گزارشی در باره سفرشان به کشورهای اسپانیا، آلمان، سوریه و فرانسه ارائه کردند که مورد توجه همکاران حاضر در تالار قرار گرفت. نظر به اهمیت مطالب مطرح شده در این گزارش‌ها، دفتر معرفت در نظر دارد از این پس در هر شماره به چاپ یکی از آنها اقدام کند.

(۱)

گزارش سفر به اسپانیا و آلمان

بخش اول: شرکت در نوزدهمین کنگره بین‌المللی تاریخ علم در اسپانیا.

برگزارکننده: اتحادیه بین‌المللی تاریخ و فلسفه علم / شاخه تاریخ علم

اولین کنگره در سال ۱۹۲۹ (۶۴ سال پیش)

در پاریس و کنگره‌های بعدی در لندن - لیسبون - پراگ - لوزان - آمستردام - اورشلیم - فلورانس، میلان - بارسلون، مادرید - ایتاکا - ورشو - پاریس - مسکو - توکیو، کیوتو - ادینبورگ - بخارست - برکلی - هامبورگ و مونیخ برگزار شد. فاصله برگزاری این کنگره‌ها ابتدا دو سال بود. اما بعد به سه سال یک بار و سپس به چهار سال یک بار تغییر کرد که تنها بین کنگره‌های سوم و چهارم که در سالهای ۱۹۳۷ و ۱۹۴۷ برگزار شد به علت وقوع جنگ جهانی دوم ۱۰ سال فاصله افتاد.

در کنگره قبلی که ۴ سال قبل در آلمان برگزار شد مقاله‌ام با عنوان "منابع عربی اولیه در باره حساب هندی" پذیرفته شد که عمدتاً به حساب کوشیار مربوط بود ولی به علت تأخیر در آماده سازی مدارک موفق به شرکت نشدم ولی خلاصه مقاله‌ام در چکیده نامه کنگره چاپ شد.

دستوارد جالب این اقدام آشنا شدن با پروفیسور می‌چیو یانو از دانشگاه کیوتوی ژاپن بود که خلاصه مقاله‌اش را در باره "زاینجه‌های کساب احکام نسجوم کوشیار" در مجموعه چکیده‌های کنگره دیدم و از آنجا باب مکاتبه و مبادله علمی بین ما باز شد.

محمد باقری

کتاب موسیقی او نیز در مغرب زمین اهمیت و شهرت زیادی داشته و از جمله آثار معروف دیگرش تدبیر المتوحد و رساله الوداع بوده است. شخصیت معروف دیگری که با نام ساراگوسا مربوط می‌شود رامون کاسخال (۱۸۵۲-۱۹۳۴) بافت شناس اسپانیایی است که در سال ۱۹۰۶ بخشی از جایزه نوبل در طب و فیزیولوژی را دریافت کرد.

رئیس کمیته برگزارکننده نوزدهمین کنگره تاریخ علم آقای دکتر ماریانو هورمیگون استاد ریاضیات و تاریخ علم دانشگاه ساراگوسا بود که سرپرست بخش تاریخ علم دانشکده ریاضی این دانشگاه، رئیس انجمن تاریخ علم و فن اسپانیا و سردبیر مجله تاریخ علم اسپانیا نیز بوده است.

در این کنگره ۱۴۰۰ نفر از کشورهای مختلف شرکت کرده بودند. به کشورهای غربی که دست پُر داشته‌اند کاری ندارم ولی بد نیست آماری از تعداد شرکت کنندگان کشورهای شرقی به دو معنی این کلمه بدهم یعنی کشورهای اسلامی - عربی - آسیایی و بلوک شرق سابق که گروه اخیر از لحاظ زمینه بحرانهای اجتماعی و فراز و نشیبهای اقتصادی و سیاسی و تأثیر آن بر روند فعالیت‌های علمی قابل بررسی هستند.

این بار کنگره در شهر ساراگوسای اسپانیا برگزار می‌شد که در شمال شرقی اسپانیا نزدیک بارسلون و نزدیک مرز فرانسه است. این شهر در منابع اسلامی سَرَقِسطَه نامیده شده و در سال ۹۴ هجری به دست سپاه اسلام افتاد و تا سال ۵۱۲ هجری از بزرگترین شهرهای دولت اسلامی اندلس بود. در سال ۱۸۰۹ حدود ۵۰۰۰۰ نفر از اهالی شهر دز دفاع از سرزمین خود در برابر فرانسویان جان سپردند. در بسیاری از آثار هنری فراوان این شهر تأثیر حکومت دوره اسلامی دیده می‌شود.

کلیسای جامع لاسو در این شهر ابتدا مسجدی از قرن اول هجری بوده است. از بناهای معروف این شهر کاخ الجعفریه است که از یادگارهای دوره اسلامی است. چندین سخنرانی کنگره هم در همین کاخ برگزار شد. ابن باجه فیلسوف و دانشمند مسلمان که افکارش بر این رشد تأثیر زیادی گذاشته در این شهر متولد شد و پرورش یافت. ابن باجه که در جوانی مسموم و کشته شد آثاری در فلسفه، پزشکی، هندسه، علوم طبیعی و کیمیا داشته که بیشتر آنها از بین رفته یا فقط ترجمه عبری یا لاتینی آنها باقی مانده است. انتقادات او بر نظریات بطلمیوس زمینه کار ابن طفیل و بطروجی را فراهم ساخت.

آلبانی	۱	بلغارستان	۵
کوبا	۶	چک	۱۹
چین	۳	استونی	۴
گرجستان	۱	مجارستان	۱۱
قرقیزستان	۱	لاتویا	۱
لیتوانی	۱	رومانی	۷
روسیه	۲۹	اسلواک	۱
اوکراین	۱	ازبکستان	۱
یوگسلاوی	۳	الجزایر	۷
بحرین	۱	مصر	۱
ایران	۵	اردن	۱
مالزی	۱	مراکش	۱
موزامبیک	۳	نیجریه	۱
پاکستان	۴	عربستان سعودی	۱
سوریه	۳	تونس	۲
ترکیه	۳	آذربایجان	۱
هند	۱۵	اسرائیل	۵
آفریقای جنوبی	۲		

تعداد مقاله‌های عرضه شده ۹۰۰ تا بود. این مقاله‌ها به صورت سخنرانی‌هایی در ۲۰ سالن از دو ساختمان نزدیک به هم متعلق به دانشکده پزشکی دانشگاه ساراگوسا برگزار می‌شد چنان که هر سالن ویژه یک دسته خاص از سخن رانیه‌ها بود و سخنرانی‌های مشابه همزمان نمی‌شد.

سخن رانی من در باره معرفی رساله ابعاد و اجرام کوشیار گیلانی بود. شرکت کننده ایرانی دیگر آقای توفیق حیدرزاده سردبیر مجله نجوم بود که در باره زندگی و آثار ابن باجه سخنرانی کرد. نفر سوم خانم مهندس هاله واحدی بود که در باره وضعیت فعالیت علمی زنان در ایران صحبت کرد و همسر ایشان که در مرکز نشر دانشگاهی کار می‌کند با توزیع پرسشنامه‌هایی به جمع آوری اطلاعات در مورد وضعیت اصطلاحهای علمی در کشورهای مختلف پرداخت. خانم دکتر الهه خیراندیش نیز در راه بازگشت از هاروارد به ایران در کنگره حضور یافتند.

در یکی از روزهای کنگره، گردشی به مرکز اسپانیا برگزار شد که از شهر تروئل و آثار تاریخی البراسین در نزدیکی آن دیدن کردیم. شهر تروئل دارای آثار زیادی از دوره اسلامی است با نمای آجر و سرامیک که به آن مودخار می‌گویند و بعد از اسلام در اسپانیا ساخته شده است. چند شخصیت جالب که در این کنگره دیدیم:

- پروفیسور کندی مولف کتاب پژوهشی در زیجهای دوره اسلامی، استاد سابق مدرسه آمریکایی بیروت و مسلط به فارسی.

- پروفیسور کینگ انگلیسی مقیم فرانکفورت، متخصص اسطرلابها و ساعت‌های آفتابی.

- پروفیسور هسوخندایک هلندی از دانشگاه اوترخت که تا ۲ سال پیش (از سال ۱۹۷۹) بیش از سی مقاله در زمینه تاریخ ریاضیات و نجوم اسلامی تألیف کرده است.

- کلاودیو چکوتی از اودینه، مترجم التفهیم به زبان ایتالیایی.

- محمد سوسی از تونس مؤلف فرهنگ ریاضیات اسلامی.

- سونیا برنیتس از آلمان، پژوهشگر ریاضیات اسلامی.

- سزینانو از سویس، پژوهشگر ریاضیات دوره اسلامی.

- باریس روزنفلد پژوهشگر تاریخ ریاضیات و نجوم اهل روسیه، ساکن آمریکا، دوست یوشکوویچ که از مرگ یوشکوویچ خبر داد.

بخش دوم: بازدید از موزه تاریخ علم مونیخ.

۲- در دومین بخش سفر خود برای دیدن موزه تاریخ علم Deutsch Museum به آلمان رفتم. این موزه داخل شهر مونیخ روی جزیره‌ای در رودخانه ایسار که از میان شهر می‌گذرد بنا شده و در نوع خود از مجهزترین و متقدمترین موزه‌های علمی جهان است. موزه علم مونیخ به همت یک مهندس جوان آلمانی به نام اسکارفن میلر تأسیس شد. او پس از دیدن موزه‌های علمی فرانسه و انگلستان به فکر افتاد موزه علمی در مونیخ تأسیس کند که زنده‌تر و آموزنده‌تر و قابل استفاده عموم باشد. به این منظور در سال ۱۹۰۳ -انجمن موزه شاهکارهای علوم طبیعی و تکنولوژی را به وجود آورد. سه سال بعد کارهای ساختمانی موزه شروع شد و از همان زمان مجموعه‌های گردآوری شده در دو ساختمان خالی برای تماشای عموم قرار داده شد. گروه‌های مختلف مردم از ساختن چنین موزه‌ای حمایت کردند و بخصوص با انواع کمک‌های خود موجب شدند که علیرغم همه دشواری‌ها کار ساختمانی موزه حتی در خلال جنگ جهانی اول پیش برود.

از همان آغاز کار ۴۰ بخش مختلف که در سال ۱۹۲۵ رسماً آغاز به کار کردند، به ثبت دستاوردهای جهانی علم و تکنولوژی پرداختند. فون میلر در سال ۱۹۳۲ کتابخانه همجوار موزه را افتتاح کرد و در سال ۱۹۳۵ پس از درگذشت وی سالن موزه افتتاح شد.

نازیها با موزه مونیخ میانه خوشی نداشتند و قصد داشتند تشکیلات دیگری با عنوان خانه تکنولوژی آلمان در سمت دیگر همان جزیره رود ایسار بنا کنند. وقوع جنگ جهانی دوم مانع از اجرای این نقشه شد.

حملات هوایی، ۸۰ درصد موزه مونیخ و حدود ۲۰ درصد اشیای آن را نابود کرد. اشیای مهمتر قبلاً تخلیه شده بود. پس از اتمام جنگ، موزه بتدریج بازسازی و بازگشایی شد. با آنکه کار بازسازی در سال ۱۹۶۰ به پایان رسید، این موزه هیچگاه کامل نخواهد شد زیرا دائماً کشفیات و دستاوردهای تازه را در زمینه علم و تکنولوژی عرضه می‌کند.

بخشهای مختلف این موزه عبارتند از: معدنکاری، تولید برق، کشتی سازی، مهندسی هیدرولیک، وسایط نقلیه، ابزارهای موسیقی، شیمی، هوانوردی، خط و چاپ، منسوجات، عکاسی، سفالگری، شیشه سازی، نجوم، اوزان و مقادیر، زمان سنجی، کشاورزی، کامپیوتر، الکترونیک، نقش برداری، مخابرات و رصدخانه. در طبقه ششم موزه یک آسمان نما (پلاتاریوم) احداث شده است که همه روزه برای بازدید کنندگان برنامه نمایش آسمان شب دارد و به قولی اولین آسمان نمای جهان است. در این موزه نمونه‌های متعددی از اسطرلابهای برنجی دوره اسلامی نگهداری می‌شود.

در حیاط موزه یک ساعت آفتابی زمینی ساخته شده که شخص استفاده کننده در نقطه معینی می‌ایستد و با توجه به اینکه سایه‌اش روی کدام یک از عددهای نقش شده بر زمین بیفتد، معلوم می‌شود چه ساعتی از روز است.